ANLATININ FİLOGENEZİ VE KONUŞMANIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ*

M. Emir İLHAN**

ÖZET

Bu çalışma, anlatının evrimsel kökenlerinden dijital çağa uzanan dönüşümünü ve bu dönüşümün yüz yüze konuşma pratiği ile doğrudan iletişimin sürdürülebilirliği üzerindeki etkilerini eleştirel biçimde incelemektedir. Halk bilimi, iletişim sosyolojisi, antropoloji, edebiyat kuramları ve evrimsel psikolojiden beslenen disiplinler arası nitel tarihsel-kültürel analizle; sözlü kültür, yazılı kültür, matbaa kültürü ile modernlik/dijital kültür olmak üzere dört iletişim evresini karşılaştırılmaktadır. Bulgular, iletişim teknolojilerindeki devrimlerin anlatının doğasını ve toplumsal işlevlerini çoğaltıp dolaşımını hızlandırırken, paradoksal biçimde doğrudan diyaloğu zayıflattığını göstermektedir. Dijital ortamda anlatının aşırı üretimi ve görsel baskınlığın, "hakiki" karşılaşmaları azaltarak "konuşmazlık" durumunu ürettiği iddia edilmektedir. Anlatının kurduğu edebî birlik "Pax Litera" olarak kavramsallaştırılmıştır. Buna karşın çalışmada konuşmanın sürdürülebilirliği aktif dinleme, eğitimde diyalog becerileri ve birikim odaklı iletişim programlarıyla yeniden desteklenmesi doğrultusunda nihai öneriler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *pax litera, konuşmanın yitimi, medya kültürleri, anlatı(nın) kültürleşmesi, anlatı(nın) üniterleşmesi*

The Phylogeny of Narrative and the Sustainability of Conversation

ABSTRACT

This research focuses on diet books that produce a variety of discourses about bodies, emotions, and lifestyles. Analyzing these produced discourses with the support of sociology literature and trying to make sense of them within a certain context constitutes the main problem of this research. For this reason, the research tries to analyze how bodily appearances and emotions that are not suitable for the market are excluded by means of diet books. From this point of view, a total of 4 diet books were included in the research and these books were analyzed by using the critical discourse analysis method. As a result of these analyzes, it has been concluded that the discourses produced try to be effective on people's bodies, emotions, and lifestyles. Moralizing bodily appearance, emotions, and lifestyles is an important condition that makes this effect possible. This research is important in that it tries to contribute to the development of the concept of bio-morality produced by Alenka Zupančič and also aims to fill a gap in the body sociology literature.

Key Words: *pax litera, loss of conversation, media cultures, culturalization of narrative, unification of narrative*

---

* Bu çalışma Nilüfer Belediyesinin düzenlediği "Kütüphanede Sosyal Bilimler ve Disiplinlerarası Söyleşiler - Tematik Buluşmalar" kapsamında 29 Nisan 2025 tarihinde yapılan söyleşiden izler taşımaktadır ancak birçok değişiklikle özgün bir çalışma olarak kaleme alınmıştır.

** Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, emirilhan@uludag.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: İlhan, M. E. (2026). Anlatının filogenezi ve konuşmanın sürdürülebilirliği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *27*(52), 949-962. https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1879731

Gönderim Tarihi / Sending Date: 2 Şubat / February 2026
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 3 Haziran / June 2026

Giriş

Günümüz iletişim ortamı, temel bir paradoksla şekillenmektedir: Tarihte hiç olmadığı kadar çok anlatı üretip tüketirken, "insanlar arası" doğrudan ve anlamlı diyalog giderek azalmaktadır. Bu çalışma, dijital çağda yaşanan "anlatı enflasyonu"nun (Han, 2024: 9) yüz yüze iletişimi nasıl aşındırdığını ve bu bağlamda başlıkta da vurgulanan "konuşmanın sürdürülebilirliği" meselesinin neden aciliyet taşıdığını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anlatı, bir hikâye içinde bir seçi(li)mi ihtiva eder. Hikâye ile ayırt edici noktasını büyük ölçüde bu belirlemektedir. Hikâye, tahkiye, öykü bir taklide bir öykünmeye bağlı olarak zamanla, tarihle ilişkilidir. Anlatıda ilişkilendirme biçimi bugün büyük ölçüde simülatiftir, işlemler zincirine sıkı sıkıya bağlı olarak algoritmalara ilişiktir. Anlatı, deneyimin ve kültürel ifadenin temel bir bileşeni olarak, zaman ve mekân algımızın izleğinde biçimlenmiş, şekillen(dir)meye devam eden değer, bilgi, varlık, bilinç ihtiva eden nesilden nesile aktarılan ve toplumsal bağları tanımlayan, inşa eden merkezi bir olgudur. İnsanı anlatıcı bir tür olarak tanımlayan yaklaşımlar, anlatma ve anlama yetisinin, dünyanın kavranmasında ve onda bir anlam devamlılığı tesis edilmesinde oynadığı evrensel ve köklü role işaret etmektedir (Sugiyama, 2001). Bu çalışma, anlatının evrimsel kökenlerinden başlayarak sözlü kültürdeki biçimlenişini, yazının icadıyla yaşadığı köklü dönüşümü ve dijital çağda her yeri kaplayan konumu inceleyecektir. Bu süreçte, anlatının çoğalmasının ve biçim değiştirmesinin, özellikle insanlar arası doğrudan konuşma pratiğini nasıl etkilediği ve azalttığı tartışılacak; bu ortamda konuşmanın sürdürülebilirliği için olası yollar ve öneriler sunulacaktır. Bu öneriler, yalnızca bir tespitte bulunmanın ötesine geçerek, başlığın da ima ettiği gibi konuşma pratiğini bilinçli bir şekilde koruma ve geliştirme imkânlarını tartışmaya açmayı amaçlamaktadır.

Makalenin temel argümanı, iletişim teknolojilerindeki her bir büyük devrimin (sözden yazıya, yazıdan matbaaya, matbaadan dijitale) anlatının doğasını, yayılımını ve toplumsal işlevlerini derinden dönüştürdüğü, bu dönüşümün bir sonucu olarak modern ve dijital çağlarda anlatının benzeri görülmemiş bir şekilde çoğaldığı ancak bu bolluğun paradoksal bir biçimde özgün, derinlikli ve karşılıklı konuşmayı aşındırdığıdır. Söz konusu çerçevede, anlatının evrimsel işlevleri, sözlü ve yazılı kültürler arasındaki karşıtlıklar ve geçişler, medyanın iletişimdeki yanlılığı ve toplumsal etkileri, millî edebiyatların ve modern anlatı formlarının icadı ve nihayetinde "Pax Litera" sonrası "konuşmazlık" ve simülasyon çağı gibi temalar ele alınacaktır. Bu bağlamda "Pax Litera", anlatının yazı ve matbaa ile standartlaşarak bir düzen kurmasını; "konuşmazlık" dijital çağda herkesin anlatıcı olduğu ancak kimsenin dinlemediği diyalog krizine dair bir iletişim durumunu ifade etmek için kullanılacaktır. Analiz, çalışmanın yöntem bölümünde detaylandırılan belirli analitik ölçütler çerçevesinde medya kültürünün karşılaştırmalı göstergelerinin ortaya konulmasıyla yürütülecektir.

Çalışmada incelenen dört temel dönem (söz-yazı-matbaa/modernite-dijital), anlatının dönüşümünde merkezi rolleri nedeniyle seçilmiştir. Söz kültür dönemi, anlatının kolektif hafıza ve yüz yüze iletişimle bütünleştiği ilk biçimlenme evresini; yazılı kültür dönemi, bilginin sabitlenmesi ve standartlaşması, anlatının bireyselleştiği kadar otorite(r)leşmesi bağlamında göz önünde tutulmuştur. Matbaa ve modernite dönemi, bilginin demokratikleşmesi, yeni anlatı türlerinin ortaya çıkışı ve ulus kimliklerin şekillenmesi; dijital kültür dönemi, anlatının küresel ölçekte kitleselleşmesi ancak kitle kültürünün yitimi, anlatı enflasyonu ve yüz yüze iletişimin azalması nedeniyle seçilmiştir.

1. Anlatının Kökenleri ve İşlevleri

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel, belki de en önemli yetilerden biri deneyimlerini yapılandırma biçimi olarak anlatıya olan derin ve köklü yatkınlığıdır. Bu yatkınlık o denli belirgindir ki Atkinson, insan türünü anlatıcı tür ya da "homo narrans" olarak tanımlamanın,

onun öze ait bir niteliğini vurgulamak anlamına geldiğini belirtir (2022: 1; Jenner, 2022). Anlatı, sadece bir iletişim biçimi olmanın ötesinde, düşünme, hatırlama, planlama ve sosyal etkileşim kurma süreçlerimizin merkezinde yer alan temel bir bilişsel ve edebî imkândır. Bu denli merkezi bir role sahip olan anlatının insanoğlu için neden böylesine temel bir ihtiyaç olduğu, insanlığın değişim aşamalarında ne gibi faydalar sağladığı ve hayal gücüyle olan derin bağı hâlâ açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu köklü yatkınlığın ilk ve en temel tezahür alanı, anlatının henüz bir metne veya dijital bir içeriğe dönüşmediği, doğrudan insanlar arası etkileşime dayalı olan yüz yüze konuşma pratiğidir.

Evrimsel psikoloji ve antropoloji, anlatının insan türünün hayatta kalma ve üreme başarısını artıran bir dizi uyarlama işlevi üstlendiğini öne sürer. Bu işlevler, bireyin çevresine uyum sağlamasından karmaşık sosyal ilişkileri yönetmesine kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir. Bu görüşe göre anlatının en temel evrimsel işlevlerinden biri, hayatta kalmak için kritik öneme sahip bilgilerin etkili bir şekilde aktarılmasını sağlamasıdır. Hikâyelerin özellikle avcılık, yiyecek toplama, tehlikeli hayvanlardan korunma, coğrafi özellikler ve sosyal normlar gibi konularda değerli bilgiler içerdiğini belirtilir (Sugiyama, 2001: 177-179). Bu bilgiler, doğrudan deneyimin risklerini taşımadan, bir nesilden diğerine veya grup üyeleri arasında güvenli bir şekilde aktarılabilir. Hangi bitkilerin yenilebilir olduğu, hangi avlanma stratejilerinin işe yaradığı veya hangi sosyal davranışların kabul edilebilir olduğu gibi bilgiler, hikâyeler aracılığıyla canlı ve akılda kalıcı bir biçimde paylaşılır (Picchini, 2019: 9-12). Dilin gelişimiyle birlikte anlatının, bireylerin kendi türleri hakkında ilk elden deneyimleyebileceklerinden çok daha fazlasını öğrenmelerine olanak tanıyarak bilgi havuzunun genişlemesine ve böylece iş birliği ile rekabette avantaj sağladığı vurgulanır (Boyd, 2018: 1-2).

Sosyal bağlar, iş birliği ve kültürel normların işlevsel ilişkileri ölçeğinde hikâye anlatımının ve ortak anlatıların önemine de bu bağlamda temas edilmektedir. Ortak anlatıların, paylaşılan bir kimlik ve dünya görüşü yaratarak topluluğun üyelerini birbirine kenetlediği; anlatıların sosyal olarak kabul edilebilir davranış kalıplarını ve kültürel değerleri aktararak grup uyumunu ve koordinasyonunu artırdığını öne sürülür (Sugiyama, 2001: 180-181). Hikâyeler yoluyla, toplumsal kurallar, beklentiler, yaptırımlar hakkında edinilen malumat sosyal ortamlarda etkin bir hareket alanı sağlar. Anlatı "sosyal yapıştırıcı" işlevi görerek grup üyelerini bir arada tutar ve kolektif eylemi mümkün kılar. İnsanlar taklit yoluyla başlayan anlatı süreçlerini zamanla sembollere, dile ve yazıya dönüştürerek daha karmaşık iletişim biçimlerine ulaşmış olurlar (Picchini, 2019: 5, 9). Bu süreç iletişimin, belleğin ve kimliğin inşasının da temelini oluşturan kuvvelerden biridir. Dolayısıyla anlatının bu "sosyal bağlayıcı" işlevi, en güçlü etkisini bireylerin bir arada bulunduğu, birbirlerinin sesini duyup yüzünü gördüğü; paylaşılan bir "konuşma anı" içinde göstermektedir.

Kişiler, hikâyelerdeki deneyimler üzerinden farklı senaryoları kendi doğrudan deneyimlerinden bağımsız olarak değerlendirebilirler. Şüphesiz bu "ön deneyimleme", gelecekteki benzer durumlara karşı daha hazırlıklı olmayı ve daha etkili problem çözme stratejileri geliştirmeyi sağlar. Asma, hayal gücünün bu "öngörü-sağduyu" yeteneğinin yani gelecekteki olayları zihinde canlandırma ve farklı eylem planlarını değerlendirme kapasitesinin, anlatıların temelini oluşturduğunu ve hayatta kalma açısından kritik bir adaptasyon olduğunu belirtir (Asma, 2017: 55-59). Diğer yandan hikâye anlatma becerisinin ve yöneliminin eş seçimi ve sosyal statü için de avantaj sağladığı, üreme başarısını artırdığı düşünülmüştür (Picchini, 2019: 44-46; Sugiyama, 2001: 181-182). Bu zihinsel simülasyonun, bireysel bir bilişsel süreç olmakla kalmayıp, topluluk içinde senaryoların tartışıldığı, olasılıkların değerlendirildiği ve ortak stratejilerin geliştirildiği kolektif konuşma pratikleri aracılığıyla zenginleştiği de iddia edilebilir.

Landau, anlatılardaki kahramanların bazı çatışma noktalarında, çeşitli zorlukların üstesinden gelmesi ve hedefine ulaşmasının yapısal özelliklerinin paleo-antropolojide insan evrimine dair teoriler tarafından yansıtıldığını iddia eder (1984: 266). Anlatının, mimesisten kurguya, uzun bir evrimsel sürecin sonucu olarak bugünkü karmaşık biçimlerine ulaştığı düşünülmektedir. Dairesel değil doğrusal sayılabilecek bir gelişim çizgisinde tasavvur edilir. Buna göre mimetik iletişimden, dilin icadına, ardından olgusal ve kurgusal anlatılara doğru bir çizgidir bu (Boyd, 2018: 2-6). Bu çizgi sadece dilsel değildir. Problem çözme, plan yapma, duygudaşlık kurma, geleceği öngörme; zihinde farklı senaryoları canlandırma, karşı-olgusal düşünme, geçmişi hatırlama-geleceği planlama gibi temel bilişsel işlevleri yerine getiren sadece sanatsal yaratıcılıkla sınırlı bir yeti olarak algılanan "hayal gücü" anlatı kapasitesinin gelişimiyle paralel bir güçtür (Asma, 2017: 2-5, 78-84).

2. Sözlü Kültürde Anlatı: Sözün Büyüsü ve Toplumsal Bellek

Yazının ve dijitalin ne olduğunu ifade etmek sözü tanımlamaktan daha kolaydır. Söz, "ağzımızdan çıkan her şeydir" dense söz sadece sözcüklere mal edilmiş olunur ve bedeni ve eylemi dışlamış olur. Bu yüzden "söz"ü belirleyen temel özelliklere odaklanılabilir. Sözde hafıza hayati bir önem sahiptir. Hafızayı destekleyici çeşitli teknikler kullanılır; kalıplaşmış ifadeler/formüller ve canlı imgelerin güçlü olduğu, üretenin ve/veya icracının yalnız olmadığı, toplumsal boyutu en geniş kültürel bir dinamiği ifade eder. Performansın, icranın, bedenselliğin bir arada hayat bulduğu; anlatıcının anlatı esnasında dinleyiciyle, dinleyicinin anlatıcıyla ve anlatıyla özdeşleştiği ve estetik haz aldığı metinden ziyade bir "olay"dır (İlhan, 2023: 114-115; İlhan, 2017). Richard Bauman'ın (1984) belirttiği gibi, bu anlatım bir "performans olarak sözlü sanat"tır ve gücünü metinden değil anlatıcı ile izleyici arasındaki o anki paylaşımdan, bir anlamda da müştereklikten alır. Bu "olay" olma hâli, anlatıyı monologdan ayırarak onu karşılıklı, bedensel ve anlık tepkilerle şekillenen bir diyalog formuna, "başkalarıyla konuşma" pratiğinin zirvesine taşır. Standartlaş(tırıl)mış sözlü biçimlerin, içeriğin nesilden nesile aktarılırken büyük ölçüde korunmasına yardımcı olduğunu ancak her icrada küçük değişimlere de açık olduğunu, bu teknikler, anlatıyı sadece bir metin olmaktan çıkarıp yaşayan bir organizmaya dönüştürdüğünü bilmek gerekir (Goody, 2010: 9).

Yazının henüz icat edilmediği veya yaygın olarak kullanılmadığı veya da icadın temel yaşam dinamiklerini belirlemediği sözlü kültürler, anlatının insan yaşamındaki merkeziyetini en saf ve dolaysız biçimde ortaya koyar. Bu, kolektif bir yapıdadır. Hem bu yüzden hem de sözlü kültürün mekanizmalarından ötürü anonimleşme sözlü kültürün kendini belirgin kılan noktalarından bir tanesi olur. Örneğin çok sevilen bir türkünün, halk hikâyesinin ilk yaratıcısı, ilk icracısının bilinmemesi unutulmasından ziyade toplumda, kültürde o hikâye veya türkünün erimesi veya onlara mal olmasıdır. Sözlü kültürlerde anlatı, enformasyon, eğlence, aktarım, bilgi ve varoluşsal anlamı içeren birincil alandır. Sözlü kültürün kendine özgü yapısı, anlatının biçimini, içeriğini ve icra ediliş tarzını kendine göre belirlemiştir.

Ellul'e göre sözlü kültürlerde söz, henüz imajın veya yazının gölgesinde kalmamış, saflığını ve etkinliğini korumaktadır. Söz, hakikatin kendisiyle, varlıkla doğrudan bir bağ içindedir. Söz güç, eylem, kutsallık, şeyleri etkileme, yaratma, yok etme, dönüştürme gücüne sahip olduğuna inanılandır (2015: 1-5, 36).

Sözlü kültürlerde bilgi, deneyime, doğrudan aktarıma ve kolektif hafızaya dayandığından, otorite genellikle yaşlılarda, bilge kişilerde veya güçlü hafızaya sahip anlatıcılarda toplanır çünkü onlar, topluluğun geçmişini, geleneklerini ve hayatta kalma bilgilerinin canlı taşıyıcılarıdır. Innis, sözlü geleneğin zaman karşısında esnek, mekân karşısında ise daha sınırlı bir yayılıma sahip olduğunu belirtir (2008: 4, 33). Bilgi, yerel bağlamlara sıkı sıkıya bağlıdır ve evrenselleştirilmesi zordur. Zaman algısı genellikle döngüseldir; geçmiş, şimdiki zamanı anlamlandırmak ve geleceği öngörmek için sürekli

yeniden yorumlanır ve şimdiki ana içkindir. Soyut kategorilerden ve analitik düşünceden ziyade, somut olaylar ve karakterler üzerinden düşünme eğilimi hâkimdir (Goody, 2001; Ong, 1999). Bu durum, "çözümleme, irdeleme" gibi analitik yaklaşımların sözlü anlatı geleneğinde ikincil planda kalmasına yol açar.

3. Yazı(nın) Kültürleşmesi ve Anlatının Köklü Dönüşümü

Sözlü kültürün akışkan, performansa bağlı ve toplumsal belleğe dayalı dünyasından sonra yazının icadıyla yazılı kültür dinamikleri insanlık tarihinde bir devrim niteliği taşır. Yazı, konuş(ul)an bir sözün bir kaydı olmanın çok ötesinde, üretim, saklama, aktar(ıl)ma, denetle(n)me biçimlerini de kökten değiştirmiş, düşünce yapılarının, toplumsal örgütlenmelerin ve anlatı geleneklerinin dönüşümünde merkezi bir rol üstlenmiştir. Yazı(nın) kültürleşmesi, öncelikle iletişimin zaman ve mekân boyutlarındaki kısıtlılıklarını aşma potansiyeli taşır. Innis, farklı iletişim araçlarının toplumların yapısı üzerinde farklı "yanlılıklara/temayüllere" (bias) sahip olduğunu öne sürer. Taş veya kil tabletler gibi dayanıklı yazı malzemeleri kullanan medeniyetler "zaman yanlı" olup gelenek, süreklilik ve merkezi olmayan otorite yapılarını desteklerken; papirüs gibi hafif ve taşınabilir malzemeler kullananlar "mekân yanlı" olarak, geniş coğrafyalara yayılan imparatorlukların yönetimini, merkezi idareyi ve hızlı değişimi kolaylaştırır (Innis, 2008: xxxiv-xxxvi). Bu durum, çalışmanın metodolojik çerçevesinde belirtildiği üzere, medyanın "mekân yanlılığı"nın anlatıyı ve siyasi erki nasıl merkezileştirdiğinin somut bir örneğidir. Böylece yazı, bilginin bireysel belleğin sınırlarını aşarak genişlemesini, kuşaklar boyunca aktarılmasını ve belirli bir merkezden kontrol edilmesini mümkün kılmış bu da yeni toplumsal ve siyasi örgütlenme biçimlerinin (bürokrasi, imparatorluklar vb.) önünü açmıştır.

Yazı(nın) kültürleşmesi, sözlü kültürde hâkim olan anlatı biçimlerini ve anlatım pratiklerini derinden etkilemiştir. Sözlü anlatıların her icrada değişebilen akışkan doğasının aksine, yazılı metinler anlatıyı sabitlemeye ve standartlaştırmaya daha muktedirdir. Bir hikâye yazıya geçirildiğinde, artık belirli bir "dip veya orijinal" metin oluşur ve bu metin, farklı zaman ve mekânlarda çoğaltılabilir (İlhan, 2023: 107-113). Sözlü kültürde kolektif olanın, geleneğin gücü meydandayken, yazılı kültürde bireysel olanın veya yazarın bir figür olarak daha çok ön planda olduğu görülür. Yazı(nın) kültürleşmesi, içsel düşünce akışının, bireysel tepkilerin, psikolojik derinliğe sahip karakterlerin anlatılarda daha fazla yer almasını sağlayan bir süreci getirmiştir. Örneğin İlyada ve Odysseia sözlü ortam geleneğinin önemli ürünlerinden biri olsa da yazılı kültür verimlerini içeren imgelem ve edebî yaratım içermektedir. Her sözlü ortamın ve yaratıcılığının sözlü kültür olmadığından hareketle yazı, yarattığı soyutlama düzlemiyle dilde, tarihte ve anlatıda büyük değişikliklere ve biçimlendirmelere sebep olmuştur.

Söz, yazı aracılığıyla işitsel bir olgudan görsel bir nesneye dönüşür. Başka bir ifadeyle "yazı, konuşmayı işitsel olduğu kadar görsel bir inceleme nesnesi hâline getirerek 'nesnel' kılar; bu alıcının kulaktan göze, üreticinin de sesten ele kayması"dır (Goody, 2001: 56). Özellikle liste, tablo, formül gibi yazıya özgü düzenleme biçimlerinin, bilgiyi bağlamından soyutlayarak sınıflandırmayı, karşılaştırmayı ve analiz etmeyi kolaylaştırdığını, bunun da soyut düşünme ve formel mantık becerilerinin gelişimini tetiklediği vurgulanır (Goody, 2001: 89-128; Goody, 2013).

"Zihinciler"in temel tezi (Jack Goody, Walter J. Ong, Eric Havelock gibi) okuryazarlığın sadece bilginin kaydı ve iletişim biçimlerindeki değişimin değil düşünme biçimlerini de kökünden değiştirdiğidir. Sözlü kültürün katılımcı ve eylem odaklı, yazılı kültürün bireysel bir etkinlik olmasının getirdiği dönüşümün başlı başına bir değişim yarattığı vurgulanır. Büyük ölçüde de birikim farklarının yarattığı etkiye dikkat çekilir. Bu yüzden Goody, yazıyla ya da sözle temel meselenin "eleştirel tartışmaya dönük bir birikimsel gelenek

oluşup oluşmadığı sorunudur" der (2001: 59) yani yazı da şüphesiz birikimi garantilemez ama geleneği dönüştürme gücüne sahiptir.

Bu noktada "Pax Litera" kavramıyla açıklamaya çalışılacak düzenin ilk adımları ve yazının getirdiği yeni düzen ve yarattığı gerilimler sözlü kültür pratikleriyle olan ilişkinin yeniden belirmesinin getirdiği bazı çatışmalardan bahsedilebilir. Bu çalışma bağlamında iki "pax litera" döneminden bahsedilecektir. İlki bu aşamada yazı(nın) kültürleşmesi doğrultusunda anlatı beraberliğinin tesis edilmesidir (diğeri ise her tarafın anlatıyla dolup edebî, anlatısal, literal olanın bir ve beraberliğinde yani "Pax Litera"dan sonra konuşmanın yitimidir). Sözlü kültürün akışkanlığı ve değişkenliği yerine yazı, bilgiye ve anlatıya bir düzen, bir standart ve bir otorite getirir. Yasalar yazıya dökülerek sabitlenir, kutsal metinler kanonlaşır, tarihsel anlatılar resmî bir kimlik kazanır. Ancak bu düzenden sonra bu bir anlamda, çatışmanın yanında bir beraberliği belki de bir barışı mümkün kılar çünkü belirsizliği azaltır, referans noktaları oluşturur ve toplumsal düzenin devamlılığına katkıda bulunur. Ancak bu "barış" ya da "düzen" aynı zamanda yeni gerilimleri ve kontrol biçimlerini de beraberinde getirebilir. Yazı, bilgiyi belirli bir zümrenin kontrolüne sokabilir, farklı yorumları dışlayabilir ve sözlü kültürün çoğulculuğunu bastırabilir. Dolayısıyla, yazının getirdiği bu "Pax Litera"nın ilk adımları, hem bir düzen ve istikrar arayışını hem de anlatının ve bilginin kontrolü üzerine yeni mücadele alanlarının habercisidir. Bu durum, ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan anlatının çoğalması ve konuşmanın azalması ikileminin de temellerini atmaktadır.

4. Matbaa ve Modernite - Anlatının Kitleselleşerek Çoğalması

Moderniteyle ve ona özenen modernleşme hareketleriyle eş zamanlı olarak gelişen basım teknolojileri, anlatının üretimini, yayılımını ve tüketimini kökten değiştirerek onun kitleselleşmesine ve gündelik hayatın her alanına nüfuz etmesine yol açmıştır. Bu dönem, aynı zamanda roman gibi yeni anlatı türlerinin doğuşuna, ulusal kimliklerin inşasında anlatının merkezi bir rol üstlenmesine ve modernist arayışlarla birlikte geleneksel anlatı kalıplarının sorgulanmasına tanıklık etmiştir.

Matbaanın kitap üretimini hızlandırdığı, maliyetleri düşürdüğü ve böylece bilginin ve anlatıların daha önce hiç olmadığı kadar geniş kitlelere ulaşmasını sağladığı bilinir. Sadece dini metinlerin değil, aynı zamanda klasik eserlerin, bilimsel çalışmaların ve giderek artan bir şekilde yerel dillerde yazılmış edebî anlatıların da yaygınlaşmasını sağlamıştır (Poe, 2019: 173-181). Matbaanın en önemli sonuçlarından biri, okuryazarlığın artması ve bilginin "demokratikleşmesi" veya "sosyal eşitlenme" becerisine katkısıdır. Anlatılar da bu süreçte çeşitlenmiş, farklı toplumsal kesimlere hitap eden yeni türler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Matbaa devriminin ve modernleşmenin getirdiği toplumsal ve kültürel değişimlerin en önemli edebî yansımalarından biri roman türünün yükselişidir. Roman, özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da burjuvazinin yükselişi, bireyciliğin önem kazanması ve okur kitlesinin genişlemesiyle birlikte egemen anlatı biçimlerinden biri hâline gelmiştir. Roman, bireyin iç dünyasını, kişisel deneyimlerini, toplumsal çevreyle ilişkilerini ve karakter gelişimini ayrıntılı bir şekilde ele almasıyla önceki anlatıların yapısından ayrılır. Bu anlamda Newman'ın da belirttiği gibi (2013) özellikle Bildungsroman geleneğinin modernist dönemdeki yansımalarını incelerken, bu türün bireyin estetik, ahlaki ve toplumsal gelişimini merkeze aldığını vurgular. Bildungsroman, kahramanın çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecindeki deneyimlerini, yanılgılarını, arayışlarını ve kendini keşfetme çabasını anlatarak modern bireyin karmaşık iç dünyasını yansıtmaya koyulur. Roman, sıradan insanların yaşamlarını, duygularını ve ahlaki ikilemlerini konu edinerek anlatıyı daha kişisel ve psikolojik bir derinliğe taşımıştır. Bu, yazının bireyselleştirici etkilerinin matbaa ile kitleselleşerek yeni bir anlatısal ifade bulması olarak da yorumlanabilir (Burke, 2013, 2021).

Modernite ve onun dışında kalan modernleşme toplumlarının süreci, aynı zamanda ulus-devletlerin ortaya çıkışına ve ulusal kimliklerin inşasına da sahne olmuştur. Bu süreçte edebiyat ve özellikle anlatı, muhayyel bir cemaat olarak ulusun tanımlanmasında, ortak bir geçmiş, kültür ve kader birliği duygusunun yaratılmasında kritik bir rol oynamıştır (Anderson, 2015; Jusdanis, 1998: 1-2, 25-35, 49-65; Jusdanis, 2012). Belirli tarihi olaylar, mitik figürler ve toplumsal değerler, edebî anlatılar aracılığıyla yeniden yorumlanarak ulusal kimliğin temel taşları hâline getirilir. Romanlar, şiirler, tiyatro oyunları, ulusun "hikâyesini" anlatarak bireyleri bu kolektif kimliğin bir parçası olmaya davet eder ve "kültürel" kılar. Böylece anlatı, sadece bireysel deneyimleri değil, aynı zamanda kolektif kimlikleri de şekillendiren güçlü bir unsur hâline gelir.

Anlatı biçimlerindeki dönüşüm, formların sorgulandığını; bu arayışların, anlatının sadece dünyayı yansıtan bir araç olmadığını, aynı zamanda dünyayı kuran ve anlamlandıran bir pratik olduğunu da göstermiştir. Modern dönemde ve modernite sonrası anlatılar, kesinliklerin kaybolduğu, anlamın parçalandığı bir çağın ruhunu yansıtarak, anlatının sürekli bir dönüşüm ve yenilenme içinde olduğunu kanıtlamıştır. Demir hurufatlı matbaanın icadından modernist kırılmalara kadar uzanan dönemde anlatı hem niceliksel olarak çoğalmış hem de niteliksel olarak büyük bir çeşitlilik ve dönüşüm göstermiştir. Bireyin iç dünyasından ulusun kolektif kimliğine, gerçekçi tasvirlerden biçimsel deneylere kadar anlatı, modern dünyanın karmaşıklığını ve dinamizmini yansıtan ve şekillendiren temel bir kültürel güç hâline gelmiştir. Bu çoğalma ve çeşitlenme, bir sonraki aşamada dijital çağın getireceği yeni anlatı biçimleri ve sorunları için de bir zemin hazırlamıştır.

5. Dijital Çağda Anlatı(nın) İstilası

Matbaanın başlattığı anlatıların kitleselleşme süreci, 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarında internet, sosyal medya ve akıllı cihazlar gibi yeni medya teknolojilerinin ortaya çıkışıyla benzeri görülmemiş bir boyuta ulaşmıştır. Matbaa çağının yarattığı sessiz "okur" yerini ağa bağlı bir "kullanıcıya" bırakmıştır. Bu yeni dönem, anlatının demokratikleşmesinden ziyade bir "anlatı enflasyonuna" yol açarak, "Pax Litera"nın son ve en paradoksal aşamasını başlatmıştır: Her şeyin anlatı olduğu, ancak neredeyse hiç kimsenin birbirini dinlemediği bir "konuşmazlık" çağı.

Dijital çağ, anlatının üretimini, dağıtımını ve tüketimini radikal bir şekilde dönüştürerek onu gündelik hayatın parçalarına işlemiş, her an her yerden erişilebilir de kılmıştır. Ancak anlatının bu mutlak hâkimiyeti, beraberinde yeni sorunları ve paradoksları da getirmiştir: Anlatı enflasyonu, anlamın aşınması, görsel kültürün marifetiyle anlatının çoğalması, sözü değersizleştirmesi ve belki en önemlisi, insanlar arası doğrudan, yüz yüze, sözlü ve sözel konuşmanın giderek azalması, "konuşmazlık" olarak tanımlanabilecek bir krize işaret etmektedir.

İnternetin yaygınlaşması, ağ teknolojilerinin gelişimi, mobil iletişimin yükselişi vd. anlatının doğasını ve işlevlerini derinden etkilemiştir. Poe, internetin geleneksel medya biçimlerinden (kitap, gazete, radyo, televizyon) farklı olarak, kullanıcıların aynı zamanda içerik üreticisi olabildiği (consumer vs prosumer), etkileşimli ve ağa dayalı bir yapı sunduğunu belirtir. Bu yeni ortamda "blog"lar, "vlog"lar, "podcast"lar, sosyal medya platformlarındaki kişisel paylaşımlar, forumlardaki tartışmalar, çevrimiçi oyunlardaki kurgusal dünyalar ve interaktif dijital hikâyeler gibi sayısız yeni anlatı biçimi ortaya çıkmıştır. Bu biçimler, genellikle kısa, parçalı, multimedya (metin, ses, görüntü bir arada) ve anlık olma eğilimindedir. Anlatılar artık sadece profesyoneller tarafından üretilip kitlelere sunulmamakta, "sıradan" kullanıcılar tarafından da kolayca yaratılıp küresel ölçekte anında paylaşılabilmektedir (2019: 301-370).

Dijital çağın getirdiği en belirgin sonuçlardan biri, "anlatı enflasyonu" olarak adlandırılabilecek bir durumdur. Her şeyin hikâyeleşmesi, anlatı dinamiklerinin aşınması, bir ölçüde anlamın da aşınmasını getirebilmektedir. Bireylerin kişisel yaşamlarını birer "marka" gibi sunma çabası (kişisel markalaşma), şirketlerin ürünlerini ve hizmetlerini pazarlamak için hikâye anlatımını temel bir strateji olarak benimsemesi, temelde enformasyon odağında tasarlanmış haberlerin bile daha "etkileyici" olması için dramatize edilmesi, her şeyin bir anlatıya dönüştürülmeye çalışıldığı bir kültürü beslemektedir. Bu "her şeyin hikâyeleştirilmesi" (storification) (Aylett, 2000) eğilimi, ilk bakışta anlatının önemini artırıyor gibi görünse de esasında anlamın aşınması ve satıhlaşma riskiyle birlikte anlık duygusal tepkilerin ön plana çıkmasını da beraberinde getirmektedir. Ellul yeni tip konuşma yollarıyla hakikat arasında bir kopukluk oluştuğunu ve "sözün düşüşü" dediği durum bağlamında kullanmış olsa da (2015), burada konuşma bağlamında sözün düştüğü iddia edilebilir.

Görselliğin gücünün de bu bağlamda etkisi olduğu yadsınamaz. Ellul'e göre imaj, doğası gereği anlık, duygusal ve yoruma daha az açıktır; söz ise daha soyut, analitik düşünmeyi ve derinlemesine anlamayı gerektirir. İmajın egemenliği, sözün gerektirdiği bu zihinsel çabayı gereksizleştirir, anlamı bulandırır ve gerçek bir diyaloğun zeminini ortadan kaldırır (2015: 2-3, 7-47). Ellul'ün bu tespiti, yöntemimizdeki "konuşma pratiğinin niteliği" kriteri açısından, dijital çağdaki "konuşmazlık" krizinin temel dinamiklerinden birini oluşturmaktadır. Teknoloji, dili de kendi mantığına ve alanına indirger, verimlilik, hız ve ölçülebilirlik adına dil, zenginliğinden ve derinliğinden arındırılmış, şematik bir "teknik dil"e dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Dijital çağda anlatı her biçimiyle (işitsel, görsel vd.) her yeri sarmış (cihazlar, mekânlar vd.) durumdadır. Bu, anlatının demokratikleşmesi, çeşitlenmesi gibi olumlu kabul edilen (Atkinson, 2022) gelişmelere; hem de sözün değer kaybetmesi, anlamın aşınması ve otantik konuşmanın azalması gibi ciddi sorunlara yol açmaktadır. Bu karmaşık tablo, anlatının bir şekilde tartışma konusu olarak kaldığını ancak "konuşmanın sürdürülebilirliği" meselesinin aciliyetini ve önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

6. Anlatıların İkircikli Doğası ve Konuşmanın Sürdürülebilirliği

Anlatının evrimi ve özellikle dijital çağda ulaştığı her yeri kaplayan konumu, beraberinde "konuşmazlık" olarak adlandırabileceğimiz ciddi bir iletişim krizini de getirmiştir. Anlatı enflasyonu, görsel kültürün baskınlığı, algoritmik yönlendirmeler ve asli diyaloğun azalması gibi sorunlar karşısında edilgin kalmak yerine, konuşmanın değerini ve sürdürülebilirliğinden söz etmek için bilinçli tartışmalara alan bırakılmalıdır. Günümüzde konuşmanın sürdürülebilirliği, hızla çoğalan dijital anlatıların gölgesinde yeniden düşünülmeyi gerektirmektedir. Anlatının her yere yayılması, insanın temel iletişim biçimi olan yüz yüze konuşmayı ters yüz etmekle kalmamakta, "yüzü" görünmez hâle getirme tehlikesi taşımaktadır.

Bugün, anlatı barışından, üniterleşen bir anlatı düzleminden konuşmazlığa geçilmiştir. Yazının getirdiği düzen ve standartlaşmanın (Pax Litera) ardından, dijital çağda herkesin bir anlatıcıya dönüştüğü ancak kimsenin gerçekten dinlemediği, anlamlı bir diyalogun kurulamadığı bir "konuşmazlık" çağına girilmiştir: İnsanın çevresinin anlatıyla kaplı olduğu bugün, başkalarına konuşan bir başkası olarak, başka temsillere dönüşüldü. Kişiden tipe başka bir ifadeyle kullanıcıya geçtiğimiz bu dönemlerde temsiller üzerinden bir "konuşma" (aslında konuşmama) pratiğinin yaygınlaştığı anlamına gelir.

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte anlatı yeniden dönüşüme uğramıştır. Levine, dijital kültürün anlatıları ağ yapıları içinde çoğalttığını ve anlatının merkezsizleştiğini savunmaktadır (2017: 145). Bugün sosyal medya, bloglar, podcastler, video platformları gibi araçlar sayesinde her birey potansiyel bir anlatıcıya dönüşmüştür. Bu, tükettiğimiz anlatıların ve içinde bulunduğumuz dijital etkileşimlerin niteliğini sorgulamayı, iletişimin niteliğine

odaklanmayı içerebilir. Bu anlatının ve anlamın aşınmasına karşı direnişin ilk hattıdır. Empati kadar eleştirel dinlemenin aktif bir anlama çabası ve pratiği olduğunun ayırt edici noktası bilinçli bir süzgeçten diyaloğa yatırım yapan desteklenen araçlara evrilebilir.

Shields, çağımızın "gerçeklik açlığı" içinde olduğunu; dijital anlatıların, kurmaca ile gerçek arasındaki sınırları bulanıklaştırdığını, herkesin kendi anlatısını "gerçek" olarak pazarlayabildiği bir anlatı ekonomisi yarattığını belirtmektedir (2016: 63). Bu durum, anlatının toplumsal bağ kurma işlevini zayıflatmış, anlatıların bireyselleşmesine ve parçalanmasına neden olmuştur.

Dijital çağda anlatının her yere yayılması, konuşmayı değil, konuşmanın yerini alan sürekli bir anlatı üretimini teşvik etmektedir. Bu durum, yüz yüze iletişimin yerini ekran aracılığıyla gerçekleştirilen anlatılara bırakmasına yol açmaktadır. Eğitim müfredat ve müktesebatlarının yazılı beceriler (okuma ve yazma) kadar sözlü ifade, tartışma, münazara ve hitabet gibi konuşma becerilerine dönük teşviklerinin gerekliliği belki yeniden değerlendirilebilir. Anlatının tüketicisi olduğumuz bu zamanda konuşmanın yeniden tesisiyle sözel (verbal) dinamiklerin gücü yeniden ontolojik kılınabilir. Tüketici yeni insan tipinin sürekli anlatılarla tüketime araç kılınması ve yarattığı sağırlık dijital çağın arifesinde kendini göstermiştir. Nichols ve Stevens'ın 70'lerdeki bir araştırmadan hareketle belirttiği gibi daha o zamandan ortalama bir insanın "yarı dinleyiciler" olarak tespit edildiği görülür (1974: 43).

Konuşma, yalnızca bilgi aktarımı değil aynı zamanda toplumsal bağ kurmanın, duygusal paylaşımın ve ortak anlam üretmenin en güçlü araçlarından biridir. Newman'ın belirttiği gibi, modern birey, tarihsel ve biyolojik olarak sürekli bir anlatı içinde şekillenmekle birlikte, bu anlatıyı ancak diyalog yoluyla sürdürebilir (2013: 27). Tüm söz teknolojilerine (yazı gibi) tüm iletişim araçlarına (radyo, TV gibi) benzemeyen bir tarafı var konuşmanın, o da konuşmayı icat etmemiş olmamız, biz konuşmayı icat etmedik (Poe, 2019: 48). İlginç bir biçimde buna rağmen bugün en az iştigal ettiğimiz şey de bu olmakla birlikte anlatıyı da parçalamaktadır.

Bugünün dünyası, anlatıların birlikteliğini tesis etmiş olmasına rağmen, sözden yazıya ve dijitale tüm kültürel evrim konuşmayı bertaraf etmektedir. Aracısız, doğrudan etkileşimler, teknolojinin filtreleri ve çarpıtmaları olmaksızın, insanın insanla ontolojik bir bağ kurmasına olanak tanır. Bu değerleri yeniden keşfetmek, konuşmanın canlanmasına zemin hazırlayabilir.

Platon insanların başkalarına değil başkalarıyla konuşması gerektiğini düşünmüştür (Poe, 2019: 48; Platon, 2010, 2017). "Başkalarına konuşmak" monologdur, kendi görüşünü dayatmaktır, temsiller üzerinden bir etkileşim(sizlik)dir. "Başkalarıyla konuşmak" ise diyalogdur; karşılıklı anlama çabasıdır, farklılıkları kabul ederek ortak bir zemin aramaktır, birlikte anlam üretmektir. Bu ilkeyi benimsemek, iletişim pratiklerimizi kökten dönüştürebilir.

Konuşmanın sürdürülebilirliği, teknolojik gelişmelerin kaçınılmaz sonuçlarına teslim olmak yerine, insan olarak en temel yetilerimizden biri olan konuşmayı ve diyaloğu bilinçli bir birikim modeli olarak sahiplenmemizle mümkün görünmektedir. İlginç bir biçimde yazı öncesi toplumsallığı ve medyayı vadeden bu kesintili önerme (doğal devamlılığa aykırılık bakımından) tarihi, felsefi ve edebî deneyimin bir uzantısı olarak kültürel bellekte kendine bir devamlılık arayabilecek ve bulabilecektir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu makale, anlatının insanlık tarihindeki uzun ve karmaşık serüvenini, evrimsel kökenlerinden başlayarak sözlü kültürdeki biçimlenişine, yazının icadıyla yaşadığı köklü dönüşüme ve nihayetinde modernleşme ile dijital çağda ulaştığı her yeri kaplayan konumuna kadar izlemeye çalışmıştır. Temel argüman, anlatının bu evrimsel yolculuğunun, özellikle iletişim teknolojilerindeki devrimlerle (sözden yazıya, yazıdan matbaaya, matbaadan dijitale)

şekillendiği; her bir teknolojik eşiğin anlatının üretimini, yayılımını ve biçimlerini çoğaltıp çeşitlendirirken, paradoksal bir biçimde insanlar arası doğrudan, derinlikli ve anlamlı konuşma pratiğini aşındırdığı yönündedir. Bu sıkça altı çizilen bir "konuşmazlık" hâline işaret etmektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bu merkezi paradoks, yöntem bölümünde tanımlanan analitik kriterler (anlatının yapısı, bilişsel etkiler, iletişimin yönelimi ve konuşma pratiğinin niteliği) aracılığıyla her bir tarihsel evrenin sistematik olarak incelenmesinin bir ürünüdür. Bu çerçeve, anlatı teknolojilerindeki her bir devrimin, yalnızca anlatım biçimlerini zenginleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda yüz yüze etkileşimin ontolojik zeminini nasıl adım adım zayıflattığını da gözler önüne sermiştir.

Anlatının, evrimsel süreçte bilgi aktarımı, sosyal bağların kurulması, tehlike simülasyonu gibi hayati işlevler üstlendiği, sözlü kültürlerde ise toplumsal belleğin taşıyıcısı, sözün büyülü bir güce sahip olduğu birincil iletişim ve varoluşsal anlamlandırma aracı olduğunu görülmektedir. Yazının icadı, düşünceyi soyut alanda sınanır hâle getirmiş, kişinin bireysel alan inşasına katkı sağlamış, eleştirel analizi ve tarih bilincini mümkün kılmış ancak aynı zamanda sözü hareketli canlılığından koparark bir metne indir(ge)miştir. Matbaa devrimi, bu süreci kitleselleştirerek yeni anlatı türlerinin ve ulusal kimlikleri şekillendiren millî edebiyatların ve yeni kurguların doğuşuna zemin hazırlarken, anlatıyı daha da yaygınlaştırmıştır.

Dijital çağ ise anlatıyı gerçek anlamda her an her yere taşımış, sayısız yeni biçim ve platformla (sosyal medya, bloglar, interaktif oyunlar vb.) bir "anlatı enflasyonu" yaratmıştır. Ancak bu bolluk, beraberinde anlamın yüzeyselleşmesi, görsel kültürün sözü gölgede bırakması, algoritmaların bireyleri "kullanıcı tipi"ne indirgeyerek yankı odalarına hapsetmesi ve en önemlisi, özgün diyaloğun imkânsızlaşması gibi sorunları da beraberinde getirmiştir. Herkesin bir şeyler "anlattığı" ama kimsenin gerçekten "konuşmadığı" ve dinlemediği bir iletişim(sizlik) ortamı.

Bu bağlamda, çalışmanın ana kavramlarından olan "Pax Litera"nın ikili doğası da bir kez daha önem kazanmaktadır. Yazının getirdiği ilk "Pax Litera", anlatıyı sabitleyerek, standartlaştırarak ve kanonlaştırarak belirsizliğe karşı bir düzen ve barış vaat etmiştir. Ancak dijital çağda ulaşılan nihai "Pax Litera" ise, her şeyin anlatı olduğu ve herkesin bir anlatıcıya dönüştüğü, ancak kimsenin kimseyi dinlemediği bir birlik ve beraberlik hâlidir. Bu, çatışmanın yokluğuyla gelen bir barış değil, diyaloğun imkânsızlığıyla gelen bir "konuşmazlık" barışıdır.

Bu makalede sunulan, konuşmanın sürdürülebilirliği ve canlandırılmasına yönelik düşünceler (aktif dinleme, diyalog alanları yaratma, eğitimde konuşma becerilerine önem verme, eleştirel medya okuryazarlığı, sessizliğe ve aracısız etkileşime değer verme, "başkalarıyla konuşma" ilkesi), bu sürdürülemezliğe karşı bilinçli bir direnişin ve anlam arayışının mümkün olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

Geleceğe baktığımızda, anlatı ve teknoloji arasındaki ilişki şüphesiz daha da karmaşıklaşacaktır. Yapay zekânın ürettiği anlatılar, sanal ve artırılmış gerçeklik deneyimleri, nöro-teknolojilerin iletişimle bütünleşmesi gibi gelişmeler, "anlatı" ve "konuşma" kavramlarını yeniden tanımlamamızı gerektirebilir. İnsan, multimedyanın gündelik yaşamın her aşamasında yer aldığı bir zaman evresinde yaşamaktadır. Multimedya konuşandan ziyade anlatandır. Anlatının kendisi multimedyadır. Çok şeyimiz var, ama yeterli formumuz yok. Esasında multimedya bunun bir göstergesidir, kendisi çok ama bir form değil, en azından yeterli değildir.

Nihayetinde bu çalışma, teknolojik bir belirlenimciliğe teslim olmak yerine, insanlığın temel bir yol ayrımında olduğuna işaret etmektedir. Anlatıcı, tarihsel yolculuğunda somut icracıdan soyut yazara, oradan da dağıtık kullanıcıya evrilmişken, bir sonraki adım yapay zekâ

tarafından yönetilen "algoritmik anlatıcı"nın yükselişine şahitlik olabilir. Bu kaçınılmaz gibi görünen yolda dahi bir seçim var: Herkesin anlatıyı bir monolog olarak "başkalarına konuştuğu" ve böylece temsiller arasında kaybolduğu bir "konuşmazlık" çağı mı? Yoksa Platon'un iki bin yıl önce işaret ettiği gibi, farklılıkları ve mesafeyi onurlandıran, dinlemeyi ve anlamayı gerektiren bir "başkalarıyla konuşma" pratiğini, en temel insani edimimiz olarak bilinçli bir şekilde yeniden inşa ettiğimiz bir gelecek mi? Konuşmanın sürdürülebilirliği, bu soruya verilecek kolektif yanıtta gizlidir.

Anlatıcı, zamanla somut icracıdan soyut yazara geçmiş, oradan da bugün, potansiyel olarak dağıtık veya algoritmik bir sese doğru evrilmektedir. Bu sürekli dönüşüm, anlatının insan deneyiminin merkezindeki yerini korurken, yeni ifade biçimleri ve anlam arayışlarıyla kendini sürekli yeniden yaratmaya devam ettiğini de göstermektedir. Platon insanların başkalarına değil, başkalarıyla konuşması gerektiğini düşünmüştü. Her tarafımızın anlatıyla kaplı olduğu bugün; deneyimle, dinlemeyle, meşkle sınanmayan anlatının bugün; "başkalarına konuşan bir başkası" olarak, "başka" temsillere dönüştük. Şairin dediği gibi "yalanı yüzde görmek gözde tanımak dolanı" (Erdoğan, 2009: 113). Bunun olanakları yitmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Anderson, B. (2015). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması.* (Çev: İ. Savaşır), Metis Yayınları.

Asma, S. T. (2017). *The evolution of imagination*. University of Chicago Press.

Atkinson, R. (2022, Aralık 11). *The evolution of narratives: A personal perspective: The stories we tell are bringing us full circle*. Psychology Today. https://www.psychologytoday.com/us/blog/hope-and-the-consciousness-journey/202212/the-evolution-narratives

Aylett, R. (2000). Emergent narrative, social immersion and "storification". *Proceedings of the 1st International Workshop on Narrative and Interactive Learning Environments* içinde (35-44. ss.).

Bauman, R. (1984). *Verbal art as performance*. Waveland Press.

Benjamin, W. (2012). Hikâye anlatıcısı. (Çev: N. Gürbilek, S. Yücesoy), *Son Bakışta Aşk-Walter Benjamin'den Seçme Yazılar* içinde (77-100. ss.), Metis Yayınları.

Boyd, B. (2018). The evolution of stories: From mimesis to language, from fact to fiction. *WIREs Cognitive Science*, *9*(1), e1444.

Burke, P. (2013). *Bilginin toplumsal tarihi II: Encyclopédie'den Wikipedia'ya*. (Çev: M. Tunçay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Burke, P. (2021). *Erken modern dünyada kimlik, kültür ve iletişim.* (Çev: T. Sivrikaya), Islık Yayınları.

Chartier, R. (1998). *Yeniden geçmiş: Tarih, yazılı kültür, toplum.* (Çev: L. Arslan), Dost Kitabevi.

Eisenstein, E. L. (2013). *The printing press as an agent of change*. Cambridge University Press.

Ellul, J. (2015). *Sözün düşüşü.* (Çev: H. Arslan), Paradigma Yayınları.

Erdoğan, Y. (2009). Bir nevi otuz üç yaş şiiri. *Anladım* içinde (99-118. ss.), Sel Yayıncılık.

Freire, P. (2023). *Ezilenlerin pedagojisi.* (Çev: D. Hattatoğlu, E. Özbek), Ayrıntı Yayınları.

Goody, J. (2001). *Yaban aklın evcilleştirilmesi.* (Çev: K. Değirmenci), Dost Kitabevi.

Goody, J. (2010). *Myth, ritual and the oral*. Cambridge University Press.

Goody, J. (2013). *Yazılı ve sözel arasında etkileşim: Okur-yazarlık, aile, kültür ve devlet üzerine incelemeler.* (Çev: O. Bulut), Pinhan Yayıncılık.

Han, B.-C. (2024). *Anlatının krizi*. (Çev: M. Erşen), Ketebe Yayınları.

Havelock, E. A. (2015). *Platon: Filozof şaire karşı.* (Çev: A. Beyaz), Pinhan Yayıncılık.

Innis, H. A. (2008). *The bias of communication*. University of Toronto Press.

İlhan, M. E. (2017). Narrative continuing from oral to text, repetition to memory, ritual to aesthetics. *Journal of History Culture and Art Research*, *6*(2), 385-394.

İlhan, M. E. (2023). *Kültürel bellek: Sözlü kültürden yazılı kültüre hatırlama*. Doğu Batı Yayınları.

Jenner, R. A. (2022). A history of narrative phylogenetics. *Ancestors in Evolutionary Biology: Linear Thinking About Branching Trees* içinde (1-7. ss.), Cambridge University Press.

Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş modernlik ve estetik kültür - Millî edebiyatın icat edilişi.* (Çev: T. Birkan), Metis Yayınları.

Jusdanis, G. (2012). *Kurgu hedef tahtasında: Edebiyatın savunusu.* (Çev: Ç. Öztek), Koç Üniversitesi Yayınları.

Landau, M. (1984). Human evolution as narrative. *American Scientist*, *72*(3), 262-268.

McLuhan, M. (2001). *Gutenberg galaksisi: Tipografik insanın oluşumu.* (Çev: G. Güven Çağılı), Yapı Kredi Yayınları.

Newman, D. A. (2013). *Life histories: Ontogeny, phylogeny and narrative structure in the modernist bildungsroman*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Toronto: University of Toronto.

Nichols, R. & Stevens, L. A. (1974). Dinleme sanatı. *Bilim Teknik*, (80), 43-44.

Olson, D. R. (2006). Oral discourse in a world of literacy. *Research in the Teaching of English*, *41*(2), 136-143.

Ong, W. J. (1999). *Sözlü ve yazılı kültür: Sözün teknolojileşmesi.* (Çev: S. P. Banon), Metis Yayınları.

Picchini, G. (2019). *On the origin of storytelling: Evolutionary theory and literature.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Venezia: Università Ca' Foscari Venezia.

Platon. (2010). *Devlet.* (Çev: S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz), İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2017). *Phaidros.* (Çev: F. Akderin), Say Yayınları.

Poe, M. T. (2019). *İletişim tarihi - Konuşmanın evriminden internete medya ve toplum.* (Çev: U. Y. Kara), Islık Yayınları.

Rosa, H. (2019). *Resonance: A sociology of our relationship to the world.* (Çev: J. C. Wagner), Polity Press.

Shields, D. (2016). *Gerçeklik açlığı: Bir manifesto.* (Çev: B. Tüccarbaşıoğlu Uğur), Everest Yayınları.

Sugiyama, M. S. (2001). Narrative theory and function: Why evolution matters. *Philosophy and Literature*, *25*(2), 233-250.

Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books.

EXTENDED ABSTRACT

This article explores the historical evolution of narrative and its profound effects on human communication, especially the sustainability of face-to-face conversation. Starting from the evolutionary roots of storytelling, the paper traces the transformation of narrative through four major stages in human history: oral culture, written culture, print/modern culture, and digital culture. By employing a multidisciplinary approach that draws from anthropology, folklore, communication sociology, literary theory, and evolutionary psychology, the study examines how technological and cultural shifts have continuously reshaped not only the structure and function of narrative but also its impact on direct human dialogue.

Narrative is presented as a fundamental cognitive and cultural capacity that has played a vital role in human survival, social bonding, and the construction of collective memory. In oral cultures, where memory and performance are central, narrative emerges as a communal and fluid phenomenon, shaped and preserved through formulaic patterns and shared experiences. This form of storytelling relies on direct interaction, bodily presence, and the power of voice, allowing for active engagement and mutual recognition.

The invention and cultural adoption of writing marked a critical transformation. Writing stabilized language, allowed knowledge to be transmitted across time and space, and enabled the standardization of narratives. While this development facilitated abstraction, introspection, and analytical thought, it also led to the individualization and institutionalization of narrative. Through writing, a move toward fixed texts and centralized control of knowledge emerged. This era, conceptualized as the first phase of Pax Litera, brought order and coherence to narrative traditions, but it also diminished the dynamism and immediacy of oral expression.

With the rise of the printing press and modernity, narrative underwent further expansion. The democratization of literacy and the mass production of texts led to the proliferation of genres, including the novel, which articulated individual psychological development and national identities. Narratives became tools of both self-exploration and cultural consolidation. However, this expansion also marked a shift toward representational forms of communication that increasingly distanced individuals from spontaneous interpersonal conversation.

The digital age represents the most radical rupture in the narrative tradition. Through the internet, social media, and mobile technologies, narratives have become ubiquitous, fragmented, and hyper-accessible. Everyone has become a potential narrator, and narrative forms have multiplied across multimedia platforms. While this democratization of storytelling offers unprecedented opportunities for expression, it has also led to what the article terms "narrative inflation": a saturation of communicative space with often shallow, emotionally manipulative, and rapidly consumed content. As visual culture dominates and algorithms shape what is seen and said, authentic dialogue—the reciprocal and attentive exchange of meaning—has declined significantly.

The study identifies this moment as the second and paradoxical phase of Pax Litera, in which a seemingly unified and abundant narrative field results in a crisis of conversation. "Non-conversation" is defined as a state where communication exists in form but lacks depth, engagement, and mutual understanding. People speak to others rather than with them, resulting in monologues over dialogue. Technologies designed to connect have, ironically, contributed to alienation and performative communication devoid of listening or reflection.

This deterioration of speech-based communication is particularly evident in education, where oral skills and dialogic practices have been increasingly marginalized in favor of technical literacy and measurable outputs. The article suggests that sustaining meaningful conversation requires a cultural and pedagogical shift: one that revalues verbal expression, active listening, and mutual presence. Efforts to cultivate dialogic spaces—where people engage not just as content producers but as co-meaning makers—are essential to counteract the isolating tendencies of digital narrative culture.

Ultimately, the paper argues that despite the transformative power of narrative throughout history, its uncritical proliferation threatens one of the most essential human faculties: the ability to engage in genuine, reciprocal conversation. A future grounded in sustainable communication must move beyond the saturation of stories and toward a reactivation of dialogue as an ontological necessity. The article concludes with a call for conscious resistance against technological determinism, proposing that reclaiming the human voice—literal and metaphorical—is both a cultural responsibility and a condition for collective meaning making in the post-digital age.